

راهنمای مستند

تخت جمشید

علیرض شاپور شهبازی

SAFIRAN

بهار ۱۳۹۵

شهبازی، علیرضا شاپور، ۱۳۲۱ - ۱۳۸۵
راهنمای مستند تخت جمشید/علیرضا شاپور شهبازی؛ [برای] بنیاد پژوهشی پارسه پاسارگاد. —
تهران: سفیران. ۱۳۸۴.
۲۶۲ ص. : مصور (رنگی).

ISBN 964-91960-6-0

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
۱. تخت جمشید. ۲. شیراز — آثار تاریخی. ۳. ایران — تاریخ — هخامنشیان،
۵۵۸ - ۳۳۰ ق.م. الف. بنیاد پژوهشی پارسه — پاسارگاد. ب. عنوان.

۹۵۵/۶۳۷

DSR ۵۵/ت ۸۸

م ۸۳-۴۱۸۵۱

کتابخانه ملی ایران

نویسنده
ع.شاپور شهبازی
مدیر پروژه
زهره زعفرانی
انتخاب تصاویر
علیرضا شیوری
طراحی و اجرا
هادی نوید
ویراستاران

سیامک پور افشار و ناصر براهیمی

جلد اول - ۱۰۰۰

بهار ۱۳۹۵

لیتوگرافی

جوهری

چاپ

نقش ایران

سafirان

مؤسسه فرهنگی نشریاتی

ناشر

SAFIRAN - MIRDASHTI
PUBLICATION

تهران، خیابان شریعتی، خیابان قبا، خیابان شهید ناطق نور - شماره ۵۶

تلفن: ۳۱-۲۲۸۵۸۸۳۰ - ۲۲۸۵۴۷۶۰ - نمابر: ۲۲۸۵۴۷۶۰

E-mail: safir@safir.com Website: www.safir.com

Copyright © 2016 SAFIRAN Co.

شابک: ۹۶۴-۹۱۹۶۰-۶-۰

پیشینه تاریخی

۱۱

۱۳

۱۸

۲۲

۲۵

۳۲

۳۶

۳۸

مساران پارسه

تخت جمشید و نامهای دیگر پارسه

شهر پارس و مقام آن در تاریخ هخامنشی

ساختن ارگ پارسه

استحکامات پارسه

ورودی اولی و انتهایی پی بنای داریوش

شرح جامع آثار و بناها

۴۴

۴۹

۵۰

۵۷

۶۲

۶۶

۶۸

۶۹

۷۱

۷۳

۷۷

پلکان های ورودی

در فرعی

دروازه همه ملل

تخته سنگ حوض مانند

حیات آپادانا

کاخ بار (آپادانا)

ایوان غربی

ایوان شمالی

نقوش پلکان ایوان شمالی

سربازان و نژادگان بر پلکان شمالی

مهنابی جلوی پلکان

۷۹	هدیه آوران بر پلکان شمالی
۸۳	برج های چهارگانه آپادانا
۸۶	تالار مرکزی آپادانا
۹۴	محوطه جنوبی آپادانا
۹۵	ایوان شرقی آپادانا
۹۷	پلکان جلویی
۹۸	نقش های مستطیل مرکزی
۱۰۱	نقش اصلی مرکز پلکان های آپادانا: «بارعام شاهی»
۱۰۶	نقش های منقوش مهتابی جلویی: ردیف های سرو، نخل و شیرگاو شکن
۱۱۰	پلکان های مهتابی غربی
۱۱۲	جبهه شمالی
۱۱۲	نگهبانان مسلح
۱۱۵	میرآخور و خدمه
۱۱۸	بزرگان ایرانشهر
۱۲۴	سنگ نوشته ها و نقش شیردر سنگ
۱۲۵	جبهه جنوبی: سان هدیه آوران
۱۳۷	سنگ نوشته خشیارشا (ب)
۱۴۴	بخ اختصاصی داریوش (معروف به تچر)
۱۵۸	«کاخ ه»
۱۶۲	بخ اختصاصی خشیارشا (معروف به هدیش)
۱۶۷	«کاخ ج»
۱۶۸	«هرمسرا» یا «اندرون»
۱۷۵	«کاخ سه دری» یا «کاخ مرکزی»
۱۷۷	پلکان شمالی
۱۸۰	ایوان شمالی
۱۸۴	تالار مرکزی
۱۹۲	ایوان جنوبی و حیاط خلوت
۱۹۴	زانه تخت جمشید
۱۹۶	الواح گلین عیلامی

سوختن و ویرانی تخت جمشید به دست اسکندر

کاخ صد ستون یا «تالار تخت»

درگاه‌های شمالی

درگاه‌های کوچکتر

درگاه‌های جنوبی

آثار دیگر

چاه سنگی

آرامگاه‌های شاهی

دروازه نیمه تمام و «خزانۀ نوشته‌ها» (دیوانسرا)

استحکامات و کتیبه دیوان

ضمیمه‌ها

۱. حجاری‌ها و ساختمان‌ها

۲. مقیاس‌ها و اعداد در تخت جمشید

۳. تعمیر و بازپیا سازی ستون‌های در «درگاه همه ملل»

۴. توضیحات

۵. گزیده کتاب‌شناسی تخت جمشید

۶. منابع تصاویر و اشکال

پارسه، که ما آن را تخت جمشید می خوانیم و غربیان آن را پرسیه پلیس (persepolis) می نامند، از دیرباز به عنوان نگینی از هنر و معماری جهان باستان شناخته شده و عده بی شماری از دوستداران تاریخ، جغرافیا، باستان شناسی و مشوقان هنر و معماری آن را به چشم خویش دیده اند و یا در کتاب ها، فیلم ها، اسلایدها و کس ها یافته اند و پسندیده اند. اگرچه تخت جمشید ساخته داریوش و خشایارشا و اردشیر یکم هخامنشی بوده است ولی اخلاف آنان در زمان ساسانی نیز در آنجا آثاری بر جای گذاشته اند. در دوره اسلامی هم این مکان را محترم شمرده و آن را هزار ساله و چون منار می نامیدند و با شخصیت هایی چون سلیمان نبی و جمشید ارتباط می دادند. عضدالدوله دیلمی در آنجا دو کتیبه به خط کوفی به یادگار گذاشته و سیه های دیگری هم به عربی و فارسی از قرون بعد و اشخاص تاریخی دیگر در آنجا باقی مانده که آخرین آنها مربوط به اواخر دوره قاجار است. بنابراین تخت جمشید آئینه ای از تاریخ فرهنگ روزگار کهن و حتی دوره اسلامی ایران می باشد. بی جهت نیست که هر روز آگوش و کنار ایران، مردم دسته دسته به تخت جمشید می آیند، و در پیکره های رشیده از سنگش، تجلی آرمان ها و اندیشه ها و سنن دلپسند نیاکان خویش را می بینند. با فرهنگ و هنر پدران خویش آشنا می شوند و توجه به میراث ملی و کوشش در پاسداری و شناساندنش در آنان نیرو می گیرد.

از سوی دیگر، به سبب سیاست واقع بینانه کوروش و داریوش بزرگ، دولت هخامنشی که دولتی جهانی بود و سی قوم مختلف را - که امروز به تمام رای خود دولت و کشوری دارند - زیر یک پرچم آورده بود، فرهنگ، هنر و آداب و رسوم هر قوم را محترم می شمرد. به همین دلیل هنر هخامنشی، نگین والای همه هنرها و جهان باستان بود و اگرچه طرح و هدف ها و هویت آن ایرانی بود، اجزاء آن از هنرهای مردم با تجربه جهان کهن - یعنی آشوریان، مصریان، اوراتوئیان، بابلیان، لودیان، یونانیان، هندوان، سکائیان و غیره - گرفته شده بود. در واقع هنرمندان این اقوام تابع هخامنشی، زیر فرمان متخصصان و کارفرمایان ایرانی و در راه تحقق آرزوهای شاهان هخامنشی مجموعه بزرگی را بنا کردند که نه تنها میراث ایرانی بلکه میراثی جهانی محسوب می شود. درست به دلیل شناخت همین حقیقت است که مرجع شناخت

میراث‌های فرهنگی جهان - یونسکو - پارسه و پاسارگاد را که دو نگین معماری هخامنشی‌اند به عنوان دو «نگین معماری جهانی» در زمره «میراث جهانی» هنر و فرهنگ اقوام، به رسمیت شناخته و ثبت کرده است. «بنیاد پژوهشی پارسه - پاسارگاد» نیز در راه شناساندن و حفاظت و اعتلای این مجموعه جهانی تأسیس شده است. در دهه پنجاه که مؤلف این کتاب آثار هخامنشی را سرپرستی می‌کرد، راهنمای مصوری برای تخت جمشید نوشت که به خاطر جامعیت و درستی مطالب و زیبایی و تناسب تصاویر به عنوان کتابی مرجع، پسندیده دوستداران خاص و عام این مجموعه گشت که به چهار زبان منتشر شد و اهمیت آن را به خوبی شناسانید.

امروزه در فقدان اثری مستند و جامع در این زمینه، کتاب‌های زیادی که کمتر جنبه علمی و تحقیقاتی داشته‌اند، چاپ و منتشر شده که به درستی جوابگوی نیاز عارفه‌مندان این میراث با ارزش تاریخی نیست. با توجه بدین ملاحظات «بنیاد پژوهشی پارسه - پاسارگاد» از مؤلف محترم خواست تا با تجدید نظر کلی در متن کتاب پیشین و عکس‌های آن، بار دیگر دوستداران آثار با شکوه تخت جمشید را از آگاهی‌های علمی، تاریخی و فنی و باقی هنر و معماری و اندیشه و رزی هخامنشیان با اطلاع سازند. ایشان هم در این نجاتی این هدف، کتاب حاضر را تهیه کردند که در واقع جامع تحقیقات و دانسته‌های علمی درباره تخت جمشید، هنر و معماری هخامنشی است و به بهترین و دقیق‌ترین با تصاویر روشن و مناسب تکمیل شده و کتابنامه‌ای بس کارآمد و معتبر دارد.

«بنیاد پژوهشی پارسه - پاسارگاد» خرد داشت که این کتاب را به عنوان نخستین اثر از سلسله انتشارات خود چاپ کند و از انتشارات سفیدان که با بنیاد همکاری کرده و این اثر نفیس را به چاپ رسانیده است سپاسگزار می‌کند. باشد که این طلیعه سلسله انتشارات بنیاد، بر آریاب دانش و دوستداران فرهنگ و میراث فرهنگی و گردشگری ایران پسندیده آید.

محمد حسن طالبیان

مدیر بنیاد پژوهشی پارسه - پاسارگاد

در سال ۱۳۵۶ کتاب «شرح مصور تخت جمشید» را به فارسی چاپ کردم که کمی بعد ترجمه‌های انگلیسی، آلمانی و فرانسوی آن هم منتشر شد و این نخستین بار بود که کتاب راهنمایی موجز و در عین حال دقیق، همراه با تصاویر گویای رنگی و سیاه و سفید و طرح‌های مستند به دست دوستداران تخت جمشید و معماری هخامنشی می‌رسد که می‌توانستند با مراجعه به آن، هم گوشه و کنار آثار و ظرافت‌های هنری و نمادین آن را هر چه بهتر و درست‌تر دریابند و هم پدید آورندگان آن آثار را دقیقاً بشناسند. در این کتاب و اقبال عمومی به سرعت آن کتاب‌ها را نایاب کرد. از سوی دیگر در دهه‌های اخیر، تحقیقات نوینی توسط اینجانب و پژوهندگان دیگر درباره کلیات و جزئیات تمدن هخامنشی انجام و منتشر شده که چکیده آنها را در این کتاب گنجانیده و به ویژه تغییرات ناشی از شرف‌های پژوهشی را - که بیشتر به الواح عیلامی و کتیبه‌های دوره اسلاخی مربوط می‌شود - اعمال کرده‌ایم. با استفاده از این دست آوردها مطالب مربوط به تناسب، محور و برخی بناها و کاربردها از جمله تعبیر و تفسیر اعداد، مقیاس‌ها و برخی از نقوش دیگر رفته در تخت جمشید را بازنگری و تکمیل نموده‌ایم. کتابنامه نیز با تفسیر و ارجاع کامل‌تر، و زآمد شده و هر جا که لازم بوده اشاره‌ای اجمالی شود، به ضمیمه‌ها و توضیحات رجوع داده‌ایم.

بیشتر نقشه‌ها دست نخورده نگهداشته شده اما در تصاویر دیگر، به طور کلی تجدید نظر کرده‌ایم و به جز مواردی معدود، همه عکس‌ها را - به‌ترتیب - به سمت مؤسسه صنایع فرهنگی ایران - از نو گرفته‌ایم و تعدادشان را بیش‌تر کرده‌ایم. در یک توضیحی مشروح آورده‌ایم. بدینسان خواننده‌ای که وقت و یا حوصله نداشته باشد در تخت جمشید همه کتاب را بخواند، با رجوع به شرح تصاویر، کلیات مطلب را بخوبی در خواهد یافت. کتیبه‌های فارسی باستان تخت جمشید را چند سال پیش در لندن چاپ کرده بودیم و حال آنها را از متن اصلی ترجمه کرده و در این کتاب می‌آوریم، با این تذکر که ترجمه ما با برگردانهای معمولی و قدیمی فرق دارد و زبان هخامنشی را بهتر می‌نمایاند. متون عیلامی و بابلی را نیز از ترجمه کامرون و هالک و کتاب اشمیت برداشته‌ایم (نگاه کنید به کتابنامه).

در اینجا بر خود لازم می‌دانم از سرورانی که در تهیه و چاپ این کتاب مرایاری کرده‌اند، یادی کنم و سپاسی بگزارم. شوق به فرهنگ و شناخت میراث ایرانی را بیش از همه به مکتب پدرم، مرحوم حاج ابراهیم شهبازی مدیون هستم. دوستان عزیزم در تخت جمشید، به ویژه مرحوم مهندس ژوزپه تیلیا (رئیس تعیمرات آثار) و آقای سید علاء الدین اتنی‌عشری (معاون جدی و کوشایم از سال ۱۳۵۳ تا ۱۳۵۸) و همکاران ارجمندم آقایان محمدکاظم تابع، منصور راهساز، حسن راهساز و صفرعلی فلاحتی مطالب ارزنده‌ای در اختیارم گذاشته‌اند و در درستی توصیفات یاری‌ام داده‌اند. امکان چاپ اثر حاضر را مرهون تشویق‌ها و یآوری‌های آقای سید محمد بهشتی، معاون محترم ریاست سازمان و رئیس پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری کشور، آقای مهندس محمد حسن طالبیان مدیر «بنیاد پژوهشی پارسه - پاسارگاد» هستم. دست دانشمندم آقای احمد حب علی موجانی متن کتاب را خواندند و تصحیحات ارزشمندی انجام دادند. از همه این سروران کمال سپاس را دارم. همچنین از دوست عزیزم آقای مهندس فرزاد هاشمی، مدیر مؤسسه صنایع فرهنگی ایران و انتشارات سفیران، همکاران هنرمندشان که در چاپ دقیق و نفیس کتاب بسیار کوشیده‌اند، تشکر می‌کنم. البته هر گونه کوتاهی و نادرستی که هنوز در این اثر به چشم می‌خورد بر گردن خود من است.

تخت جمشید، سی و یکم شهریور ۱۳۸۳

ع. شاپور، شهبازی